

УДК: 94(497.11)»1389»
:94(497.11)»13/20»

Примљено: 14.07.2009.

Прихваћено:
25.11.2009.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година V, vol. 6

Број 3/2009.

стр. 9-30

Бошко Бојовић*

КОСОВСКА БИТКА И КОСОВО

Резиме

Бој на Косову је оставио најдубљи траг у колективној свести Срба. Смрт оба владара на бојном пољу је оставила дубоки утисак на савременике обеју страна. Бој на Косову није прослава пораза која траје вековима, како се повремено погрешно интерпретира. Напротив, то је било охрабрење и инспирација за борбу која води ка победи части против бесчашћа, победи наде над безнађем, вере над монотонијом, храбрости над апатијом. То је начин на који је она доживљена и схваћена – као охрабрење и изазов живота и историје, мира и рата, стварања и деструкције, кроз који свако може да постигне успех превазилазећи превазилазећи неуспех; победа превазилазећи пораз, срећу након туге и превазилажење туге; ускрснуће које не би било могуће без смрти, поновно разматрање и корекција не би били могући без покајања. Косово је било и остало кључна тачка у српској историји. Време ће рећи да ли ће тако и остати.

Кључне речи: Србија, Косово и Метохија, Бој на Косову, косовски мит, косовски еп, косовска жртва, Албанци.

* Школа високих друштвених наука, ESS, Париз, Француска

Историја и памћење

15. јуна (по Јулијанском календару) 1389. године одиграла се битка на Газиместану код Приштине, знаменита битка која је оставила најтрајније обележје у колективном памћењу Срба. Погибија оба владара на бојном пољу, уз жестину окршаја, као и велики број изгинулих, оставили су снажан утисак на савременике са обе стране, као и далеко ван граница Србије и Турске. Оба погинула владара су проглашени за мученике, чиме се означава верски и међуцивилизацијски карактер сукоба, онако како је виђен очима савременика. О томе сведоче бројни српски црквени текстови у славу кнеза Лазара,¹ настали већ у првим годинама после његове погибије у боју с Османлијама, као и његова канонизација (проглашење за светог мученика), као што показује црквена служба (*acuoluthia*) написана од стране патријарха српског Данила другог већ 1392. године.² Сахрањен је у Приштинској цркви после битке, кнежеве мошти су свечано пренесене том приликом у његову задужбину Раваницу.

Свом султану Мурату Османлије су подигнуте турбе на месту погибије Газиместану, у складу с муслиманским верским обичајима у славу газије (отуда и Газиместан), борца који жртвује свој живот за веру, о чему сведоче турски хроничари.³ У таквим приликама настају и трају живе усмене као и писане традиције и интерпретације чији је садржај често веома тешко проверити.⁴ Последице сукоба су могле

1 Ђ. Трифуновић, Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и косовском боју, Крушевац 1968; Б. Боловић, "Генеза косовске идеје у првим посткосовским хагиографско-историјским списима. Оглед из историје идеја српског средњег века" - "Die Genese der Kosovo-idee in den ersten postkosovoer hagiographisch-historischen Schriften. Versuch aus der Ideengeschichte des Serbischen Mittelalters", en serbo-croate et en allemand dans le Recueil de travaux : in Косовска битка 1389 и њене последице - *Die Schlacht auf dem Amselfeld 1389 und ihre Folgen*, Belgrade - Düsseldorf 1991, p. 15-28 & 215-230.

2 Ђ. Сп. Радоличић, Избор патријарха Данила III и канонизација кнеза Лазара, Гласник СНД 21, Skopje (1940), p. 33-88; Radović (A.), Sinaiti i njihov značaj u životu Srbije XIV i XV veka, in Манастир Раваница - Споменица о шестој стогодишњици, Београд 1981, str. 101-134.

3 А. Олеснишки, „Турски извори о косовском боју. Покушај критичке анализе њихова садржаја и узајамне консекутивне везе“, Гласник Скопског научног друштва XIV (1935), стр. 57-95. ; А. Шмаус, „О косовској традицији код Арнаута“, Прилози проучавању народне поезије, III 1-2 (1936), стр. 73-90.

4 Д. Кораћ, Р. Радић, „Косовска битка у византинологији“, у Косовска битка у

само појачати и продужити снагу доживљаја како код савременика тако и код њихових наследника, што је имало за последицу да интерпретација догађаја надјача његов опис.⁵

Тако се једино може објаснити оскудност чињеница с којима располаже историјска наука кад је реч о току и појединостима Косовске битке, па чак и о самом њеном исходу. У недостатку савремених извора научна историографија није успела да утврди више од места и датума битке, као и погибије оба владара, што је само по себи готово јединствен случај у историји. Најспорнији је сам војнички исход битке. Иако усмена народно, као и касније писано предање наглашавају пораз српске војске, у најстаријим, иако не довољно експлицитним изворима, реч је о победи хришћанске стране. О томе сведоче и најстарији западни извештаји, као и српски текстови из првих година после самог догађаја. Ако су они за нас недовољно изричитии, за савременике који су знали исход битке то није био случај. Важније је било у духу тадашњег времена истицати мучеништво и херојску жртву Светог кнеза Лазара и његових витезова, него наглашавати неумољиву и општепознату стварност. Без обзира на војнички исход битке, Србија је морала да прихвати надмоћ новог султана Бајазита коме је кћер Лазарева Оливера дата за удају као залог мира и вазалне потчињености. Син и наследник Лазарев, Стефан, био је тада још недорастао за владарску и војничку дужност, мудра и разборита кнегиња Милица је морала да се приклони надмоћи силног Бајазита.⁶

Нови и млади султан је морао да жури натраг у Брус да би осигурао престо после очеве погибије. Тиме се може објаснити његово напуштање Србије и Косова што је по тадашњим схватањима тумачено као знак пораза, јер је победник остајао на месту битке и запоседао освојену земљу.

историографији (уредник С. Ћирковић), Зборник радова 11, Историјски институт, Београд 1990, стр. 93-100 ; Бој на Косову. Старија и новија сазнања, уредник Р. Михалчић, Београд 1992.

- 5 В. Војовић, *L'idéologie monarchique dans les hagio-biographies dynastiques du Moyen-Age serbe*, Roma 1995, str. 571-603 ; Id., Владарство и светост у српском средњем веку, Београд 1999, стр. 245-272.
- 6 Историја српског народа I (Р. Михалчић, Јованка Калић), Београд 1981, стр. 36-46, 64-74; Р. МАНТРАН (група аутора, уредник Р. Мантран), *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris 1989; В. Војовић, *Le millénaire byzantin (324-1453)*, "Elipses", Paris 2008 (277 pp.), стр. 239-241.

Ако је војнички исход неизвестан или још пре у духу српске победе, политички исход сукоба је сасвим недвосмислен. Поред тога што Србија постаје вазална држава султанова, она њему предаје важна стратешка упоришта, градове Звечан на Косову и Голубац на Дунаву. Тиме Османска држава не само што први пут продире у централне делове Балкана, него стиче упориште и на самој граници Средње Европе. Овим је исходиште Косовске битке од пресудног значаја не само за Србију него и за много шире просторе Југоисточне и Средње Европе. Стога је ова битка и стекла такав значај већ у очима савременика, значај због кога су њене интерпретације бациле у засенак саме чињенице.⁷

Четири године после Косова турским освајањем Трнова Бугарска готово шапатом паде. Византија је већ одавно престала да пружа отпор и њени цареви су пратили султана с војском у његовим походима. Готово сви покушаји западних хришћана да сузбију незадрживо турско освајање завршавали су се тешким поразима, као код Никополиса (1396) и Варне (1444).⁸

Готово три века ће проћи пре него што Европа буде у стању да почне са пружањем ефикасног отпора турском освајању. За то неће бити довољна снага тада најмоћније европске империје, Аустрије, него ће бити потребан хришћански савез Свете Лиге склопљен (1684) после друге и последње турске опсаде Беча 1683. Турска сила је претрпела упозоравајући пораз на Медитерану још знатно раније, у великој поморској бици код Лепанта (1571), али се прекретница на копну догодила тек после поменуте опсаде Беча. Током вишегодишњег рата, 1689 године су аустријске снаге продрле најдаље у дубину турске територије, до Скопља, све до Штипа и Велеса, више од хиљаду километара од Беча.

7 Помињући наводну издају Вука Бранковића и сл. Никол не прави довољно разлике између критичке историографије и усменог предања, иако даје косовској битци и њеним последицама одговарајући међународни контекст, геостратешки и историјски значај, cf. D. M. Nicol, *Les derniers siècles de Byzance, 1261-1453*, Paris 2005, стр. 312-314, 317; оригинални наслов: *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, 1e ed. 1972, 8e Ed., 2008.

8 A. S. Агџа, *The Crusade of Nicopolis*, London 1934; O. Halecki, *The Crusade of Varna: A Discussion of Controversial Problems*, New York 1934; D. M. Nicol, *Les derniers siècles de Byzance, 1261-1453*, Paris 2005, стр. 384-386, 387-390; originalni naslov: *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, 1e ed. 1972, 8e Ed., 2008.

У турској противофанзиви аустријске снаге су претрпеле тежак пораз, на Косову, боље речено на његовој јужној граници, у Качаничком кланцу, јануара 1690. Глагокомандујући аустријских и савезничких снага, Генерал Е. С. Пиколомини умро је пре тога од куге у Приштини. На самрти га је исповедио и причестио српски патријарх Арсеније III Чарнојевић (почетком новембра 1689), како су француског краља Луја XIV известили његови драгомани. Француска је од почетка 1689. водила рат против Аустрије, помагала и можда чак спасла Турску, у најтежим тренуцима, од још тежих последица и пораза. По извештајима француских обавештајаца са терена, патријарх српски је пре пораза на Качанику довео Аустријанцима у помоћ 10.000 српских добровољаца и нешто албанских Климената и Груда. Одмазда турске ордије и нарочито Черкеза у њиховој војсци била је тако свирепа и разорна према српском становништву да је уследио егзодус великог дела хришћанског становништва Косова и Метохије. То је била знаменита Велика сеоба Срба под вођством патријарха Арсенија, 1690. Десетине хиљада, по неким извештајима, српских породица али и албанских хришћана, населило се тада у Војводини, тадашњој Јужној Угарској, па све до Сент Андреје, северно од Будимпеште. Тиме је додатно измењена етничка структура становништва, посебно у Јужној Угарској, иако су Срби тамо били настањени још од краја средњег века. Данашња Војводина је дакле још од тада постајала нека врста збега и надокнаде за поступно губљење српске у средњем веку готово стопостотне већине на Косову и Метохији.⁹

Турска је дакле крајем XIV века била у пуном успону и у незадрживој освајачкој експанзији. Војничка снага европских земаља није била довољна да заустави њено надирање ка северу и посебно ка северозападу. Недостатак политичке и самим тим војне солидарности учинили су своје. Западноевропске земље су се осим тога још од краја средњег века окретале прекоокеанским тржиштима и изворима бог-

9 М. Радвановић, Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији, Београд 2004., 81-90, 97-103, 132-136, 242-252 ; В. Војовић, "Kosovo-Metohija du XIe au XVIIe siècle", *Balkan Studies* 38/1/Hérodote - Histoire des territoires, Paris Thessalonique 1997, p. 31-61 ; на српском у Id., Историја и есхатон - *Histoire et eschatologie*. Из историје и књижевности јужнословенског средњег века - *De l'histoire et de la littérature du Moyen Age sud-slave*, Paris-Vrnjačka Banja 2008, (388 pp.), 120-140.

атстава. Медитерански базен је губио значај од како је откривена Америка и њена богатства у племенитим металима.

До тада су српско злато и нарочито сребро били једна од главних изворишта европске монетарне привреде. Незадрживи успон европске економије, чији почечи датирају још од XI века, као и све већи развој монетарне размене, стварао је растући дефицит монетарне масе која је највећим делом била од сребра али и од злата. Венецијански златни дукат постао је још од губитка византијске монетарне хегемоније које је трајала преко седам и по векова, најважније међународно платежно средство, почев од краја XI века. Србија је почев од XIII века развијала рударску привреду, са све већом производњом племенитих метала, највише сребра, али и злата, који су преко Дубровника и његових предузетника извожени највећим делом у Венецију. Ова привреда је у првој половини XV века достигла највећи успон када су српски рудници Новог Брда на Косову, на Копаонику, Руднику и Сребрници производили по неким научним проценама између четвртине и трећине европских племенитих метала. Када су Турци после коначног освајања Новог Брда и Косова 1455, као и Смедерева и целе Србије 1459, забранили извоз племенитих метала, настала је несташица сировинске базе која је тешко погађала европску економију у пуном замаху. Тако је пад Србије под турску власт битно утицао на трагање за новим извориштима племенитих метала, што је као што је познато довело и до открића Америке тек коју десетину година после турског освајања Србије.¹⁰

Започето средином XIV века, незадрживо отоманско освајање Европе ишло је главним правцем преко српских земаља. Никад опорављена од крсташког освајања 1204, Византијска царевина је била само сенка хиљадугодишње империје. Исцрпљена дуготрајним грађанским ратовима, економски подривена тржишном хегемонијом Венеције и Ђенове, неспособна да створи или прихвати синтезу с балканским државама Србијом и Бугарском, уцењивана Унијом

10 T. Stoianovich, *Balkan Worlds. The First and Last Europe*, New York-Londres, 1994, p. 114-118; B. Bojović, "Entre économie Monde et économie d'Etat – l'argent des Balkans (XVe-XVIe siècles)", in *Serbia e Italia nel Medioevo (secc. X-XVI)*, enise 2002-Belgrade 2006, Глас САНУ LCIV, 13, стр. 187-193, апстракт на српском, стр. 194-195.

с католичком Црквом, Византија је прва постала лак плен Османлија. Крајем XIV века то је још брже и лакше постала и Бугарска. Српске земље после Душановог царства биле су једине на Балкану у стању да пруже снажан отпор турском надирању. Несрећни и тешки пораз моћних владара јужног дела тих земаља, краља Вукашина и деспота Угљеше, на Марици 1371, отворио је пут Османлијама у средишње делове балканског југа. Косовка битка на Видовдан 1389. имала је сличне последице за средишње и северне делове Балканског полуострва чиме је био отворен пут ка турском освајању Средње Европе. Моћна Угарска краљевина, иако помагана крсташима из осталих делова Европе, могла је само да успори то освајање. Влашке кнежевине Влашка и Молдавија остале су по страни од главног правца тог освајања и стога су и могле да задрже вазални однос према Турској и аутономију, чиме је једино одржан извесни продужетак византијске цивилизације у Југоисточној Европи.¹¹

Србија је била и остала вековима на главном правцу турског надирања ка северозападу Европе, преко Угарске, Будима, ка Бечу. Турци су у свом вековном ширењу територије и ислама тежили ка богатим деловима Европе, желећи да преко Беча, Венеције и даље заокруже медитерански базен чији је већи, цео јужни и источни део, био већ у XVI веку у њиховом трајном поседу. Тиме би на свој начин обновили Римско царство са седиштем у Цариграду под ознаком зелене боје Ислама. Војничка надмоћ Турске империје која се простирала на три континента није за ово ипак била довољна. Њена економија је исувише заостајала за европском. Финансијски колапс, инфлација и губитак вредности турског новца крајем XVI века били су први знакови слабости. Економија је као и увек на дуже стазе давала предност јачој привреди и робноновчаној размени.¹²

Косово је због свог географског положаја у средишту Балкана постало од турског коначног освајања једна од нај-

11 N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Balland, Paris 1992, стр. 253-275 (епилог В. Кндея).

12 A. TENENTI, *La formazione del mondo moderno, XIV-XVII secolo*, Bolonja 1980 ; F. Braudel, *La dynamique du capitalisme*, Paris 1985 ; Id., *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle, t. 1. Les structures du quotidien: le possible et l'impossible*, Paris 1979 ; B. BOJović, "Entre Venise et l'Empire ottoman, les métaux précieux des Balkans (XVe-XVIe s.)", *Annales : Histoire, Sciences Sociales*, novembre-décembre 2005, n° 6, p. 1277-1297.

важнијих база за велике војничке походе султана. Рудници су се постепено исцрпљивали и гасили током XVI века иако су султани, нарочито Сулејман Величанствени, улагали велике законодавне напоре да одрже њихову производњу племенитих метала. Државна економија војничко-теократске империје није могла да издржи корак с тржишном економијом Европе у пуном замаху. Аграрна привреда једног од најразвијенијих делова средњовековне Србије, колевка њене цивилизације са најважнијим духовним и културним центрима, средишње државно подручје где су рођени многи српски владари, Косово и Метохија су под турском влашћу доживљавали незадрживо назадовање. Због војних потреба и верских забрана ислама, веома развијена виноградна привреда претворена је у житницу, а касније је развој сточарства потискивао земљорадњу. Растућа несигурност, харање пљачкашких дружина, насељавање из Албаније чије становништво од краја XVI века прелази у све већем броју на Ислам,¹³ потискивање хришћанског становништва и његова феудална зависност од муслиманских господара, чести ратни походи, током векова су мењали структуру становништва, више него у многим другим деловима Балкана.¹⁴

13 „Само због овога стања историја Албанаца захтева посебно истраживање. Осетљиви када је у питању страст према „сабљи, везовима у злату, почастима“, једино као војници напуштају њихове планине. У XV веку, они се налазе на Кипру, у Венецији, у Мантови, у Риму, у Напуљу, на Сицилији, ма све до Мадрида где ће изложити своје намере и своје јадиковке, тражити тоне барута или годинама издржавања, арогантни, бахати, увек спремни да се потуку. Стога, Италија се полако затвара пред њима. Они стижу до Холандије, Енглеске, Француске за време наших Верских ратова, војници пустилови за којима иду и њихове жене, и њихова деца и њихови попови. Регенство Алжира и Туниса их је одбијало, као и земље молдавских бојара и Влаха... Онда су се ставили у службу Порте, што су они радили од самог почетка, што ће још више радити почев од XIX века. „Тамо где је сабља, тамо је и вера“. Они су за оне који им обезбеђују живљење. У случају неуспеха „узимајући као у песми њихову пушку за пашу и њихову сабљу за везира“, они би се увршћивали за свој рачун и постајали би хајдуци. Почетком XVII века, један велики број Албанаца, углавном православних пошли су према грчкој земљи где су се улогорили као у освојеној земљи, Chatobriand ne rougira pas ne pas les remarquer, en 1806», cf. F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, t. 1, Paris 1982 (première édition, Paris 1949) p. 43 (библиографија, n. 3-14).

14 В. Војовић, „Kosovo-Metohija du XIe au XVIIe siècle”, *Balkan Studies* 38/*Hérodote - Histoire des territoires*, Paris Thessalonique 1997, p. 31-61 ; на српском у: В. Војовић, *Istorija i eshaton - Histoire et eschatologie*. Из историје и књижевности јужнословенског средњег века - *De l'histoire et de la littérature*

Као једна од најважнијих стратешких области, Косово је од средњег века било поприште важних и пресудних војних сукоба и великих битака. На њему је принц Константин Бодин био поражен од Византинаца, код Таониона (Пауна) 1072-3, на њему је Стефан Немања добио одсудну битку против Византинаца и његове браће који су им били савезници, код Пантина 1172.¹⁵ У то време је византијско-српска граница још увек била на северу Косова с пограничним утврђеним градом Звечаном. После 1389. још једна важна и велика битка се одиграла на Косову 1448. када је крсташка војска под заповедништвом угарског краљевског намесника Јанка Хуњадија доживела тежак пораз од Турака.¹⁶ Тада је влашки војвода Дан издао хришћански табор што је битно утицало на исход. Србија деспота Ђурђа Бранковића, тек ослобођена од прве турске окупације 1439-1444, остала је по страни у том рату иако је он вођен на њеној територији.

Неуки народни песник и усмено предање, направили су неку врсту амалгама те две битке које су обележиле памћење потлаченог народа па је у једној од најстаријих бугаршtica, из Богишићеве збирке,¹⁷ и Краљевић Марко, као и Сибињанин Јанко (Хуњади) који „брани Владислава мртва; што га брани кад га не одбрани” (као у Његошевем Горском Вијенцу). Иако народни певач зна да Марко није био у боју на Косову¹⁸, као што је и пољско-угарски краљ Владислав

du Moyen Age sud-slave, Paris-Vrnjačka Banja 2008, (388 pp.), str. 119-153.

- 15 Јованка Калић, „Српско-византијски сукоб 1168 године”, Зборник Филозофског факултета 11/1 (1970), стр. 193-204 ; Историја српског народа I (Јованка Калић), Београд 1981, стр. 191, 209-210.
- 16 Историја српског народа II (М. Спремић), Београд 1982, стр. 263-265 ; Ид., Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, Београд 1994.
- 17 Неписмени певач усмене народне хронике зна да Марко није био на Косову али не зна да у боју 1389. није било угарског учешћа. Анахронизам који потиче од преклапања сећања на две велике битке, од 1389. и 1448, В. Богишић, Народне пјесме из старијих највише приморских записа. С расправом о ‘бугаршticaма’ и с рјечником, Гласник СУД, књ. X, Биоград 1878, 430 стр. Репринт ЛИО Горњи Милановац 2003. Ерлангенски рукопис. Зборник старих српскохрватских народних песама, приредили Р. Меденица, Д. Аранитовић, Универзитетска ријеч, Никшић 1987, 428 стр.
- 18 У стотини песама и десетини хихада стихова о Марку (као у збирци, М. Лукић, И. Здравковић, Антологија народних песама о Марку Краљевићу, Београд 1996, 559 стр.), иначе сину краља Вукашина (погинулом 1371. у катастрофалном поразу његове војске на Марици), лику чије епске размере увелико превазилазе српски културни и језички простор, нигде нема помена

погинуо не на Косову него у великом крсташком поразу код Варне 1444. Тако је и издаја Вука Бранковића у народној песми знаменитог Косовског циклуса, могући амалгам његовог повлачења са бојишта 1389., када је битка била већ наизглед добијена, са неучествовањем Ђурђа Бранковића у бици 1448. године. Савремени историјски извори наиме не дају потврду о издаји Вука Бранковића, ако ништа друго јер је он остао у непријатељским односима с Турцима и после косовске битке.¹⁹

По свом етосу и историјским последицама, Косовска битка је дубоко обележила колективно памћење Срба.²⁰ Епска поезија је у свом духу и форми сублимирала садржај и смисао Косова 1389. Осмишљавање иначе није било страшно духу времена када се битка догодила јер је Ернест Канторовиц писао о Европи XIV века као о добу када настаје спремност на колективну жртву за отаџбину.²¹ То што је оно што се назива Косовским заветом епски сублимирано у облику јеванђељске паралеле: кнежева вечера као Тајна вечера, издаја Вука Бранковића као Јудина издаја, кнежева жртва као Христова жртва, јесте јединствен пример осмишљавања колективног памћења својствен поезији највишег домета. Поезији патријархалног народа прожетим истовремено хришћанским и епским етосом у чему је и њена највећа вредност и оригиналност која превазилази локални и етнички оквир.

Она је, осим тога, током времена била основ заветне идеје којом је народ оставши без државе и њених институција одржавао свест о потреби њене обнове. Нешто слично као *Мегали Идеа* код Грка за време турског ропства, као

као учесника косовске битке која је најважнији догађај усмене народне хронике. Р. Самарџић, *Усмена народна хроника*, Нови Сад 1978, стр. 124-130..

- 19 Историографија о косовској битци је дала обимну библиографију иако она није могла дати одговоре на бројна питања: Косовска битка у историографији (уредник С. Ђирковић), Београд 1990, 119 стр.; В. Војовић, «La vision de la bataille de Kosovo dans l'historiographie serbe et yougoslave», in *KOSOVO : Les Annales de l'Autre Islam*, ERISM, INALCO, Paris 2000, p. 23-36.
- 20 Олга ЗИРОЈЕВИЋ, „Косово у колективном памћењу”, у: Небојша ПОПОВ (ур.), *Српска страна рата*, I део, 2. издање, Б92, Београд 2002.
- 21 Као што се може видети из зборника његових радова из те области који је објављен под насловом Е. Kantorowicz, *Mourir pour la patrie - Pro Patria mori*, PUF, Paris 1984, 141 str.

и касније.²² Народ без Државе не може више бити субјект историје. Такав народ, као што су били балкански народи током турске доминације, може бити само објект историјских процеса. Народ који нема Државу не може имати историјску одговорност како каже Јешуа Леибовиц, мислећи при том у првом реду на јеврејски народ који је током два миленијума био без државне творевине.²³

Идеје те врсте сведоче о томе да је друштвена заједница старија и претежнија од Државе. Да није само Држава оно што формира народ, него да је то интеракција у којој је народ као друштвена заједница творац и носилац Државе. Народ може постојати и опстати и без Државе, макар и без истакнуте улоге у историји, али зато Држава не може постојати и опстати без народа, без заједничке свести и осмишљености постојања и трајања.

Косовска битка као окосница заједничког памћења није трајала само у предању српског народа. Она је оставила снажан траг и у првим делима историографије Новог Века која нису могла настати у Србији под турском влашћу. То је у првом реду „Краљевство Словена” дубровачког историчара Мавра Орбинија (Пезаро 1601),²⁴ који том знаменитом догађају поклања не малу пажњу сведочећи на тај начин како о веома живом предању два века после битке, као и о свести о ширем значају тог историјског догађаја.

Када је војска Краљевине Србије 1912, у Првом балканском рату, ослободила Косово и Метохију од Турака, страни војни посматрачи су забележили како су српски војн-

22 К. ДИМАРАС, О Великој Идеји (на грчком), Атина 1970; Елен Арвелер, Политичка идеологија византијског царства, (превод Б. Бојовић, предговор Љ. Максимовић, „Филип Вишњић”- Београд 1988); наслов оригинала: Hélène Ahrweiler, *L'idéologie politique de l'Empire byzantin*, Paris 1975, стр. 107-114; D. M. Nicol, *The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Last Emperor of the Romans*, Canto edition, 1992. <http://www.greece.org/romiosini/fall.html>.

23 Y. Leibowitz, Јудеизам, јеврејски народ и Држава Израел (на хебрејском), ed. Schocken, Jerusalem, 1979; Id., *Judaïsme, peuple juif et Etat d'Israël*, trad. fr. G. Roth, éd. J.-C. Lattès, Paris 1985. О јудеизму видети још: С. Санд, Када и како је јеврејски народ измишљен (на хебрејском), ed. Riesling, Jerusalem 2008.

24 Мауро Орбини, *Il regno degli Slavi* (reprint : München 1985); Мавро ОРБИНИ, Краљевство Словена, Београд 1968. Орбинијева историја, преведена на руски: Историографија... народа Славјанскога, и објављена 1722. у Петрограду, извршила је знатан утицај на руску историографију.

ици ступајући на тле Косова падали на колена и љубили за њих свету косовску земљу. Забележили су и то да је тада у српском народу и код српских војника владало веровање да војска која пљачка и злоставља цивилно становништво губи рат.²⁵ Србија је тада, као што је познато, добила три рата за редом, Први и Други балкански, као и Први светски рат.

На Косову је већ тада албанско становништво било у већини од нешто преко 50 посто. Та већина је настала после Берлинског конгреса 1878. када је Србија добила своје садашње јужне области и када је избила на садашњу границу са Косовом и Метохијом. Албанци из јужних делова Србије су тада почели да се пресељавају на Косово и Метохију, које је још увек било под турском влашћу, јер као муслимани нису хтели да живе у хришћанској држави Србији. У исто време се српско становништво Косова и Метохије у све већем броју почело исељавати у Србију бежећи од албанског насиља. Насељавање из Албаније на Косово и Метохију почиње од краја средњег века и траје непрекидно од почетка турске владавине. У почетку је било веома споро јер је већина становништва ове области била српска, преко 90 посто. Када Албанци почињу у све већем броју да прелазе на Ислам, од краја XVI века, то насељавање се појачава јер они као муслимани имају у Турској привилеговани положај у односу на подређено хришћанско становништво. Следећи велики талас исламизације и албанског насељавања на Косову и Метохији, као и на рубним подручјима јужне Србије, наступио је после поменуте Велике сеобе Срба 1690. Албанско насељавање после Берлинског конгреса претходило је оном из времена окупације Србије (1916-1918), за време Првог светског рата и нарочито за време Другог светског рата када је италијански окупатор део Косова и Метохије припојио својој ефемерној творевини Великој Албанији. Десетине хиљада Срба насељених између два светска рата тада су били протерани и депортовани са Косова и Метохије. Комунистичке власти Титове Југославије су законом априла 1945. забраниле повратак тих српских насељеника на њихова огњишта. Од тада па све до данашњег

25 В. Чајкановић, "Мотиви прве арнаутске песме о боју на Косову", Архив за арбанаку старину, I (1926), стр. 75 ; А. Шмаус, "Косово у народној песми муслимана (Српска и арнаутска песма о Косову)", Прилози проучавању народне поезије, V 1-2 (1938), стр. 102-121.

времена исељавање Срба и насељавање Албанаца практично није престајало.²⁶ Тако је током векова радикално измењена верска и етничка структура становништва дела Србије на коме је од XIII века било седиште Српске патријаршије у Пећи, најстарије и најдуготрајније седиште поглавара Православне српске Цркве. Од свих српских области, Косово и Метохија имају далеко највећу густину православних црквених установа, цркава, манастира (Дечана, Грачанице, Бањске, Светих Архангела, Богородице Љевишке, Девича, и многи других), најважнијих и најдрагоценијих споменика српске културе и духовности од којих су неки увршћени у баштину човечанства од стране УНЕСКО-а.

Косово и Метохија никада у прошлости нису сачињавали засебну административну а поготово не државну целину. У време турске владавине једно време је постојао Санџак са седиштем у Вучитрну,²⁷ али се територија те административне јединице већим делом није поклапала са садашњим границама Косова. Најрадикалнија промена етничке структуре становништва на Косову и Метохији десила се за сразмерно кратко време од неколико десетина година, управо у време комунистичке власти у Југославији. У то време је Косово и Метохија и добило данашње, најпре административне, затим политичко-административне границе и пуну аутономију, све док није постало међународни протекторат који је проглашен за независну државу коју су већ признале многе земље у свету. Остаци остатака српског становништва, као етничка мањина од неких 10 процената, данас преживљавају у енклавама уз мање или више ефикасну заштиту међународних снага КФОР-а и УНМИК-а. Монахиње и монаси у манастирима живе као у логорима - заштићени високим

26 Током 45-годишње владавине албанско-југословенске националкомунистичке партократије (1945-1989/90) са Косова и Метохије се узастопно више од 250.000 Срба и Црногораца (...) који је проузроковао корените етнонационалне промене". За то време, само "од 1961 до 1981 године број декларисаних Албанаца се повећао од 646.605, на 1.226.736, што значи апсолутно повећање од 580.131, а релативно 89,7%. Удео Албанаца у укупном становништву Покрајине износио је 1961. 67,1%, а 1981. 77,4%" : М. Радвановић, Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији, Београд 2004, стр. 383, 386, 377-393.

27 Призрен је за то време био седиште другог санџака, део Метохије је припадао Дукађинском, док је северни део Косова припадао Босанском санџаку, cf. Б. Боловић, Историја и есхатон, Париз-Врњачка Бања 2008, стр. 140-141.

зидовима и густим оградама од бодљикаве жице. Мање је познато да ове оружане снаге често морају више да се старају о сопственој безбедности него о безбедности цивилног српског становништва. Довољно је видети као у ратном стању утврђене логоре КФОР-а широм Косова и Метохије да би се у пролазу у то могло осведочити. Тешко је видети сличне призоре у Босни, земљи где је четири године беснео крвави рат између три етно-конфесионалне заједнице, и поред продуженог присуства међународних снага у тој земљи. Етнички апартхејд и насиље су свакодневница Косова и Метохије, чињеница за коју су НАТО и њене чланице узели на себе пуну политичку, правну и историјску одговорност.

Етно-конфесионални сукоби постоје и готово увек су постојали широм света. Они су најчешће последица разлике у демографском расту и промени етничких структура становништва.²⁸ Нигде се у овом веку не врши такво насиље, апартхејд и изгон једног народа са његових огњишта, њива, гробаља, нигде се до те мере не крше људска права по етничкој основи, нигде се тако не затире и не негира културна, духовна и историјска баштина, нигде тако цинично не тријумфује агресивни национализам, уз одговорност најмоћнијег војног савеза у историји. Ако је таква најавна новог миленијума, мало би се ко требало томе радовати.

Међународна заједница и њен једини војни савез не могу при томе сносити сву одговорност за последице политике која је довела Косово и Метохију до стања без преседана у новијој историји Европе и Света. Тај део Србије био је у њеном саставу готово 90 година, од чега преко пола века у комунистичкој власти и њеним демократурским продужецима. Чињеница да је манастир Дечани од УНМИКА повратио 700 хектара

28 S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, *Foreign Affairs*, 1993; Id., "The West Unic not Universal", *Foreign Affairs*, November-December 1996 (USA), str. 28-46. Хунтингтон се инспирише делом F. BRAUDEL, *Grammaire des civilisations*, Paris 1987. У балканским ратовима 90-тих година прошлог века Хантингтон је видео најбољи доказ својих теорија. Да би се избегли конфликти те врсте, он је упозоравао о опасности од угрожавања граница између великих цивилизацијских система. О Албанцима идентитету и мањинама на Косову, cf. G. DUIJZINGS, *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*, London 2000, str. 211-243; Id., "Religion and the politics of 'Albanianism'. Naim Frashëri's Bektashi writings», in: Stephanie SCHWANDNER-SIEVERS & B. J. FISCHER (eds.), *Albanian Identities: Myths, Narratives and Politics*. London 2002, Hurst, str. 60-69.

земљишта национализованог у време комунизма (слично као још неки манастири) које није могао повратити од Србије, већ само по себи довољно указује на карактер Милошевићевог режима. Позна и недоследна транзиција ДОС-а је тема за себе. Довољно је подсетити да је Србија последња земља Европе која још није спровела реституцију, него и даље врши приватизацију одузетих некретнина од стране комунистичког режима. То је дакле Држава која и даље више држи до очувања „тековина револуције” него до заштите приватне својине што је, уз заштиту безбедности свог становништва, одувек најважнија сврха и функција Државе као најразвијенијег облика људске заједнице. Чињеница да се сразмерно највеће промене у етничкој структури становништва, чија безбедност није била ефикасно заштићена, дешавају управо у том полувековном периоду, као и да је приватна својина остала највећим делом отуђена, најбоље сведочи о природи Државе која је и даље једна од најизолованијих у Европи. Државе која данас има најмању стопу инвестиција, најнижи квалитет средњег образовања на континенту, најмању стопу економског раста на Балкану и налази се у самом врху ранг листе корупције у свету, системске корупције како је називају стручњаци, што значи систематског конфликта интереса између Државе и друштва, државне функције и доскора зване друштвене - у стварности отуђене - својине. Југославија је не тако давно имала хиљаде фирми и експозитура у иностранству, све су те фирме прелазиле у приватно власништво, искључиво по партијским и полицијским критеријумима. Ни много веће и богатије Државе не би могле без тешких последица поднети толики одлив капитала и добара. Приватизација која је у току дужи низ година највећим се делом спроводи у дело по сличним правилима.

Приступањем интеграционим процесима, ЕУ институцијама, слободној тржишној и другој конкуренцији, ова би се врста „приватизације” и отимачине од стране партократске олигархије сузбила ако не и прекинула. То није у интересу привилегијалне Државе над којом монопол и даље држи некадашња „нова класа” и њени доследно обогаћујући профитери. Горња класа, средње већ одавно нема, која је некад у свом интересу мудро ћутала о убрзаној албанизацији Косова, касније се отимала о власт популистичком дема-

гогијом, да би потоња превара била у знаку настављања самоизолације Србије. Да је СР Југославија почев од 2000. године озбиљније приступила евро-атлантским институцијама и ступила у НАТО,²⁹ тешко да би дошло до самосталности Косова и Црне Горе. Друга је ствар што то није свима одговарало у такозваној међународној заједници, зато и није било превише охрабривања у том смеру. Стога је управо било потребно имати одлучну стратегију у том правцу. Познато је да је после пада Берлинског зида најчвршћа, ако не и једина, гаранција територијалног и државног интегритета управо чланство у НАТО. СР Југославија се у пост-комунистичком периоду нашла у готово неразрешивој двострукој омчи унутрашње и спољње изолације. То убитачно врзино коло састоји се од интеракције двостраног алибија: домаћа партократија се одржава захваљујући цинизму и дискриминаторним стандардима међународне заједнице, која са своје стране налази сва оправдања у самој анахроној природи друштвено-политичког самораспадујућег система СР Југославије и српског друштва. Орвел не би могао да замисли тако неумољив систем владавине и доминације, прања мозга, аутизма и регресије. За то време се с разлогом замера Србима што уместо да уведе ред и савремене стандарде у свом друштву и Држави, баве се одмеравањем снага са бившим југословенским републикама, као и са остатком света по принципу - сами против свих. Осамостаљивањем Црне Горе завршена је дезинтеграција Југославије. Одвајање Косова задире у питање интегритета Србије. Ништа не може гарантовати да је тиме дезинтеграција завршена. Земља која се налази мимо интеграционих, изложена је дезинтеграционим процесима. Европске трансверзале је заобилазе, постаје сива зона мимо економских интереса и развојних пројеката. То је логика посткомунистичке Европе, а Југославија је најбољи пример тог историјског процеса.³⁰

29 Мало је познато да је Југославија 50-тих година практично била члан НАТО јер је била у војном савезу са Турском и Грчком, чланицама НАТО, али тада је на тај начин само учвршћивана власт Титове „Нове класе”. Споразум о војној помоћи (МДАР) између САД и Југославије, који је октобра 1951. потписан у Београду трајао је до 1957. када га је Југославија раскинула, за то време је испоручена помоћ у вредности од око 15 милијарди долара који је тада вредео 5-6 пута више него данас, П. Симић, *Тито и НАТО. Успон и пад друге Југославије*, Београд 2008, стр. 75, 81-91.

30 A. Lynch, R. Lukic, *Europe from the Balkans to the Urals : The Desintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*, Oxford University Press, 1996, 436 str. ; R. Lu-

Мало је познато да је Југославија у два наврата имала прилику да уђе под најповољнијим условима у ЕЕЗ. Први пут 1974. године, Тито је ту понуду одлучно одбио. Други пут, 1990, учинили су то Милошевић и Туђман. Ако се Титов одговор специјалном изасланику ЕЕЗ може образлагати логиком хладног рата и блоковске поделе у којој је Југославија имала наизглед веома повољну улогу, па и Туђманову духу етноцентричног популизма и сепаратизма, тешко да се може разумети логика Милошевићевог одбијања - „стварање јаке федерације”. У то време се већ распадао и Совјетски Савез, нешто касније и Чехословачка, још мање је у Југославији било услова за стварање „јаке федерације”, поготово не у ситуацији сами против свих. Тешко да је било у питању неупућеност Милошевића који је као банкар доста боравио у САД, пре ће бити да су у питању напред наведени интереси партократске олигархије. Саморепродукујуће и монополистичке класе чија полувековна неприкосновена владавина је бацила Србију неких сто година уназад. Србија је, наиме, пре једног века била једна од најмодернијих земаља региона, па и Европе. Иако мала и аграрна земља са претежно патријархалним друштвом, донекле као и већи део Европе тог времена, Србија је међу првим земљама Европе и Света увела опште право гласа, аграрну реформу, парламентарни систем је био сразмерно развијен. Имала је и значајне невладине институције, задужбине и друге сличне установе. Београдски универзитет и САНУ су имали својеврсну финансијску самосвојност јер су се изражавали добрим делом од добротворних фондација - задужбина. Мукотрпно се отимајући од заосталости и турског наслеђа, мала Србија је имала да пређе велики пут прикључивања цивилизацијским достигнућима модернизације. Прва Југославија³¹ се нашла пред

кис, *L'agonie yougoslave (1986-2003). Les Etats-Unis et l'Europe face aux guerres balkaniques*, Les Presses de l'Université Laval, 2003, стр. 43-144 ; P. de Bois, “L'Union européenne et le naufrage de la Yougoslavie (1991-1995)”, *Relation internationale* 104, Genève 2000, стр. 477-480; Y. BROSSARD, J. VIDAL, *L'éclatement de la Yougoslavie de Tito (1980-1995), Désintégration d'une fédération et guerres interethniques*, Paris 2001, стр. 43-50.

- 31 А. Митровић, “Питање стварања југословенске државе као међународни проблем у рату 1914-1918”, у *Стварање Југословенске државе 1918. године*, Београд 1989, стр. 21-22 ; Љ. ДИМИЋ, *Срби и Југославија*, Београд 1998; Id., *Историја српске државности*, Београд 2001, 472 стр. ; Id., „Куда и како – Митови и знања о историји Југославије”, in *The Shared History. Myths and*

готово несавладивим унутрашњим и спољним изазовима, ипак је постигла значајне успехе у борби против заосталости, аграрна реформа, привредни раст, стабилне финансије, просвета. Није се распала изнутра, него је насилно раскомадана од вишеструко надмоћног спољног али и унутрашњег непријатеља.³² У време када је Европа доспела у најдубље поноре своје историје, до најниже тачке свог постојања.

Иzolована, гетоизована, прокажена, оптужена и осуђена, опљачкана и уцењивана, осиромашена и обезљуђена, све старије старосне структуре, док најбољи млади људи и кадрови одлазе у свет без намере за повратком, уназађена и обезнађена, фрустрирана и осујећена, провинцијализована и обезвређена, без развојне и геополитичке стратегије, то је непотпуна слика болне и неспорне стварности Србије и њеног народа из које се још увек тешко назире свитање.³³

Могу ли увек само сви други бити окривљивани за овакву регресију? Може ли историјски, државотворан народ избећи питање сопствене одговорности? Ако се у свеопштој апатији, незнању, деструктурицији и депресији може то питање заобићи самооправдавајућим оптуживањем свих и свакога, суочавање са сопственом одговорношћу једини је начин промена на боље.

Србија је у готово непрекидној и незадрживој економској и свакој другој ерозији још од почетка 70-тих година прошлог века. Није само она губила ратове и територ-

Stereotypes of the Nationalism and Communism in Ex Yugoslavia. Митови и стереотипи национализма и комунизма на простору бивше Југославије, Institute for Historical Justice and Reconciliation – Salzburg, Центар за историју, Демократију и помирење – Нови Сад, Графо маркетинг – Нови Сад, Нови Сад 2008, стр. 9-22.

- 32 В. Терзић, *Слом Краљевине Југославије 1941*, I-II, Београд-Љубљана-Титоград, 1982, 607 стр. ; Б. С. Вукчевић, *Идеолошки, вјерски и етнички сукоби у Југославији (1941-1945)*, Подгорица 1996, 508 стр., наслов оригинала: *Diverse Forces in Yugoslavia 1941-1945*, Los Angeles 1990; *The Shared History. The Second World War and National Question in Ex Yugoslavia*, Institute for Historical Justice and Reconciliation – Salzburg, Центар за историју, Демократију и помирење – Нови Сад, Графо маркетинг – Нови Сад, Севиља, Нови Сад 2008, 159 стр.
- 33 *Between Authoritarianism and Democracy. Serbia, Montenegro, Croatia*, Vol. I, *Institutional Framework*, Ed. Dragica Vujadinović, L. Veljak, V. Goati, V. Pavićević, CEDET, Beograd-Podgorica-Zagreb 2003, 399 str. ; З. Мијаговић, *Опело за државну тајну. Сведочење из врха државне безбедности*, Pharos, Београд 2004, 400 стр.

ије, људске и природне ресурсе. „Мудрост је у поразу а не у победи”, говори јапанска пословица. Ко нема храбрости да призна пораз лишен је те не мале предности поражених, али тиме није поштеђен пораза и његових последица.

Српски народ Косова и Метохије највећа је данас жртва погрешне, безумне политике његове Државе и њене политичке и сваке друге елите. Резултат те политике је неких 50 посто Срба који данас живе ван Србије. Да ли је то морало тако бити? Каква је будућност саме Србије? Има ли она снаге и воље да заустави свој процес опште ерозије? Шта је уопште могуће променити ако су увек други криви за све? Да ли је људско биће и његова заједница објект или субјект историје? Шта значи слобода избора? Или је лакше све схватити као позориште сенки, одустајући тиме од права на слободу?

Косовска битка 1389. је вековима није била слављење пораза како се то некад погрешно тумачи, напротив она је била подстицај и надахнуће за нова прегнућа, стварање, на борбу за победу части над бешчашћем, наде над незнањем, вере над маловерјем, храбрости над апатијом. Тако је била доживљавана и схваћена, као подстицај и изазов живота и историје, мира и рата, стварања и разарања, у којима се до успеха долази превазилажењем неуспеха, до победе после пораза, до радости преко и после туге, до васкрсења кога нема без смрти, до преумљења и исправљања којих не може бити без покајања. Стога и у духу те изворне етике и епике је Вук Караџић могао рећи, на свој начин је сажимајући: „Радите и пјевајте једнако, па ће те се тако душманима најбоље осветити и највећма их посрамити”. Косово је било и остало показатељ српске историје, време ће показати хоће ли оно то и даље остати.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђ. Трифуновић, Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и косовском боју, Крушевац 1968
- Б. Бојовић, “Генеза косовске идеје у првим посткосовским хагиографско-историјским списима. Оглед из историје идеја српског средњег века” - “Die Genese der

- Kosovo-idee in den ersten postkosovoer hagiographisch-historischen Schriften. Versuch aus der Ideengeschichte des Serbischen Mittelalters”, in Косовска битка 1389 и њене последице - Die Schlacht auf dem Amselfeld 1389 und ihre Folgen, Belgrade - Düsseldorf 1991
- A. Олесницки, «Турски извори о косовском боју. Покушај критичке анализе њихова садржаја и узајамне консекутивне везе», Гласник Скопског научног друштва XIV (1935)
- A. Шмаус, «О косовској традицији код Арнаута», Прилози проучавању народне поезије, III 1-2 (1936)
- Д. Кораћ, Р. Радић, “Косовска битка у византинологији”, у Косовска битка у историографији (уредник С. Ћирковић), Зборник радова 11, Историјски институт, Београд 1990
- B. Војовић, *L'idéologie monarchique dans les hagiobiographies dynastiques du Moyen-Age serbe*, Roma 1995
- Историја српског народа I (Р. Михалчић, Јованка Калић), Београд 1981
- М. Радовановић, Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији, Београд 2004
- B. Војовић, “Kosovo-Metohija du XIe au XVIIe siècle”, *Balkan Studies* 38/I, Thessalonique 1997
- T. Stoianovich, *Balkan Worlds. The First and Last Europe*, New York-Londres, 1994
- B. Vojoivić, “Entre économie Monde et économie d'Etat – l'argent des Balkans (XVe-XVIIe siècles)”, in *Serbia e Italia nel Medioevo (secc. X-XV)*, enise 2002-Belgrade 2006, Глас САНУ LCIV
- N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Balland, Paris 1992
- A. Tenenti, *La formazione del mondo moderno, XIV-XVII secolo*, Bolonja 1980 ; F. Braudel, *La dynamique du capitalisme*, Paris 1985
- B. Војовић, “Kosovo-Metohija du XIe au XVIIe siècle”, *Balkan Studies* 38/I, Thessalonique 1997
- Олга Зиројевић, “Косово у колективном памћењу”, у: Небојша Попов (ур.), Српска страна рата, I део, 2. издање, Б92, Београд 2002

- E. Kantorowicz, Mourir pour la patrie - Pro Patria mori, PUF, Paris 1984
- B. Чајкановић, “Мотиви прве арнаутске песме о боју на Косову”, Архив за арбанакну старину, I (1926)
- Y. Leibowitz, Јудеизам, јеврејски народ и Држава Израел (на хебрејском), ed. Schocken, Jerusalem, 1979
- D. M. Nicol, The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Last Emperor of the Romans, Canto edition, 1992
- A. Lynch, R. Lukic, Europe from the Balkans to the Urals : The Desintegration of Yugoslavia and the Soviet Union, Oxford University Press, 1996
- R. Lukic, L'agonie yougoslave (1986-2003). Les Etats-Unis et l'Europe face aux guerres balikaniques, Les Presses de l'Université Laval, 2003
- Y. Brossard, J. Vidal, L'éclatement de la Yougoslavie de Tito (1980-1995), Désintégration d'une fédération et guerres interethniques, Paris 2001

Bosko Bojovic

HISTORY AND REMEMBRANCE

Summary

The Battle of Kosovo has left a deepest trace in the collective memory of Serbs. The death of both rulers on the battle field has left a strong impact on their contemporaries on both sides of the field. The Kosovo Battle has not been a centuries- long celebration of defeat, as goes an incorrect occasional interpretation of it. On the contrary, it has been an encouragement and inspiration for the battle for the victory of the honor over dishonor, the victory of the hope over hopelessness, the faith over flatness and the courage over apathy. That is the way how it has been experienced and comprehended – as the encouragement and challenge of life and history, peace and war, creation and destroying, through which one came to achieve success by overcoming failure; victory by overcoming defeat; happiness after sadness and by overcoming sadness; resurrection that could not be possible without death, rethinking and correction that could not be possible without repentance. Kosovo has been and has stayed the key point in Serbian history. Time will tell whether it will stay that way.

Key Words: Serbia, Kosovo and Metohia, Kosovo battle, Kosovo myth, Kosovo epic, Kosovo victim, Serbs, Albanians